

An interesting case is the Slavonic word-forming suffix *-ik*, which appears in Lithuanian borrowings both as *-i:kas* (*zvanĩkas* “bell”), in older borrowings, and as *-i.kas*, (*paldiĩni.kas* “Monday”).

Another important result of Kardelis’ work confirms for Lithuanian dialectology what Urbutis had already shown for the old Lithuanian literary writings (see: BIt XXVII, 1992, 4–14): many Slavonic borrowings, which were thought to be Polonisms, are in fact Belarusisms. This is evident from the glossary (pages 170 to 195) in Kardelis’ book. The prestige of the Polish language has always been very high in the Polish-Lithuanian Commonwealth. Such prestige made the Lithuanian linguistic community receptive to Slavonic borrowings. It is not surprising that these borrowings came more from Belarusian dialects than from Polish: Lithuanian and Belarusian dialects are in long-standing contacts (not far from Liñkmenys, in Adutiškis, both dialects are spoken). The prestige of the Polish language has opened the way to the Belarusian influence in Lithuanian, and the Belarusian dialects acted as a substitute for the far-away Polish.

Francesco Zamblera

Zigmas Zinkevičius, **Krikščionybės ištakos Lietuvoje**: Rytų krikščionybė vardyno duomenimis, Vilnius, Katalikų akademijos leidykla, 2005, 112 p.

„Kalba prityrusiam kalbininkui yra tikras istorijos šaltinis, nes šių dienų kalboje atspindi praeitasis žmogaus gyvenimas, visa jo senovė“ – tokiais Kazimiero Būgos (1961, 728) žodžiais galima apibūdinti Zigmo Zinkevičiaus ikikatalikiškų laikų baltų ir slavų kultūrų sankirtų tyrimą remiantis lietuvių vardynu. Pats Būga aiškių ir slavų praeities pėdsakų ieškojo daugiau nagrinėdamas tikrinius vietų vardus, tuo tarpu Būgos raštų sudarytojas Zinkevičius baltų ir slavų santykiams aptarti pasirinko kartu su Rytų krikščionybėje gautus vardus bei jų kilmės pavardes, taip pat su šios kilmės asmenvardžiais siejamus vandenvardžius ir gyvenamųjų vietų vardus.

Nuo Būgos laikų žinoma (p. 7–11)¹, kad Lietuvoje pirmieji krikščionybės platintojai buvę rytiniai kaimynai, dabartiniai gudų protėviai, iš kurių lietuviai yra perėmę nemažai religinių terminų iki oficialaus (1387 m.) krikšto. Kadangi vardyne užkonservuojama daug archajiškų kalbos faktų, todėl teoriškai tokio paties senumo skolinių kaip religiniai terminai lietuvių tikrinėje leksikoje turėtų būti dar daugiau nei apeliatyvinėje, nes tautos nuo seno gyveno kaimynystėje. Minčių, kad lietuviai turėjo iš rytų slavų skolinių vardų, yra pareikšta ir anksčiau (žr. S a l y s 1983, 33), tik tokių vardų nebūta daug (D u m č i u s 1958, 128)² ir jie nesudarė pamato vėlesnei krikščioniško vardyno raidai (LVKŽ 27). Buvo labiau remiama nuomonė, kad krikščioniški vardai į Lietuvą atėjo kartu su krikštu iš lenkų kalbos³, iš kurios juos gavo ir rytų slavai. Teigta, kad iš rytų slavų vardai į lietuvių kalbą pateko tik pačioje krikščionybės pradžioje (D u m č i u s 1958, 119). Turėdamas prieš akis šiuos faktus Zinkevičius pabandė inventorizuoti visus iki krikšto gautus asmenvardžius ir iširti jų paveldą lietuvių tikrinėje leksikoje. Jis pastebėjo, kad prigijusių ir išlikusių šiuo laiku gautų vardų yra gerokai daugiau nei to paties senumo minėtų apeliatyvų. Bet prie šios išvados buvo prieita pamažu.

Pirmiausia paanalizavęs XVII a. pradžios Vilniaus miesto antroponimus Zinkevičius nustatė, kad tarp jų yra ne tik Vakarų, bet ir Rytų

¹ Čia ir toliau skliaustuose nurodomi aptariamų Zinkevičiaus knygos puslapiai.

² Pagal D u m č i u (1958, 128–130) iš rytų slavų yra patekę šie onimai: *Kipras*, *Grigālius*, *Antānas*, *Klīmas*, *Danýla*, *Mikāilas*, *Samūilis*, *Sidarāvičius*, *Tiškus*, *Apanāvičius*, *Ivōnas*, *Jūrka*, *Trīponas*, *Vosýlius*, *Rapailiōnis*, *Kvēdaras*, *Umbrāsas*, *Ambrāsas*.

³ Beje, asmenvardžių, iš Rytų lietuvių gautų iki krikšto, nurodo ir Jonu Dumčiumi dažniausiai besiremiantis Aleksandras V a n a g a s, teigęs, kad vardai *Motiėjus* (1974, 101; 1982, 80), *Póvilas* (1980, 67; 1982, 94), *Vosýlius* (1982, 27) Lietuvą yra pasiekę dar iki XIV a., o pvz., vardai *Pētras* (1977, 58; 1982, 88), *Ambraziėjus* (1977, 75; 1982, 90–91) į Lietuvą galėjo patekti ir per lenkus, ir per rytų slavus – baltarusius, rusus.

kilmės krikštavardžių ar krikščioniškos kilmės tėvavardžių (Zinkevičius 1977, 66–89). Juos lenkiškai rašę kunigai stengėsi keisti oficialiais Vakarų kilmės krikščioniškais onimais, tačiau tokių Rytų kilmės onimų gausą liudija to meto raštininkų nenorminti ir nekeisti liaudiški krikščioniškų vardų variantai – ekspresyvosios formos ar jų trumpiniai (Zinkevičius 1980, 153). Šie antroponimai tyrėją ir skatino analizuoti lietuvių santykius su rytų slavais. Tyrimus Zinkevičius praplėtė su Rytų kilmės krikščioniškais vardais sietinų lietuvių pavardžių ir oikonimų analize (žr. Zinkevičius 1981), o vėliau pridėjęs hidronimų viską apibendrino knygoje.

Aptariamąsios knygos pamatai – Būgos pradėta iš Rytų gautų senųjų bažnytinių terminų analizė, ją pratęsę vėlesni lingvistų darbai, su lietuvių ir slavų onomastika susiję veikalai bei paties Zinkevičiaus tyrimai. Matyt, kad tik po jų sistemškai buvo galima aptarti su Rytų kilmės krikščioniškais vardais sietinus lietuvių antroponimus (bei iš jų atsirusius toponimus).

Apskritai onomastikos darbuose grupuojant antroponimus apsiribojama krikščioniškos kilmės onimų išskyrimu⁴. Toliau onimai smulkiau skirstomi pagal jų kilmę: atskirai aptariami hebrajiški, graikiški ir lotyniški asmenvardžiai (žr. Vanagas 1974, 82–152; 1977, 48–92; 1980, 52–95; 1982, 73–97; LVKŽ 23–31). Zinkevičius šių kilmės dalykų neakcentuoja, nes jam svarbiausia buvo ne susieti onimus ir nustatyti, kuri kalba davė vieną ar kitą vardą, bet paisant kalbos dėsnių (vardų fonetikos ir morfologijos) diferencijuoti iš Rytų su krikštu gautus vardus ir jų vedinius nuo gautųjų iš Vakarų. Zinkevičius teigia, kad krikščioniški vardai iš Rytų per gudus (baltarusius) pasiekė Lietuvą anksčiau nei šios kilmės vardai iš Vakarų per lenkus ir buvo išlaikyti, perduoti lietuviškai kalbančių žmonių bei davė pradžią maždaug trečdaliui krikščioniškos kilmės lietuvių pavardžių (p. 51–52, retinta *D. S.*). Nors šis teiginys vėlesnių tyrėjų turės būti tikslinamas, tačiau pozicija verta dėmesio.

⁴ Taip pagal pamatinio žodžio kilmę onimai klasifikuojami ir toponimikos darbuose (žr. Razmukaitė 1999, 177–189 ir kt.).

Minčiai, kad iki krikšto kalboje jau buvo rytų slavų skolinių, neprieštarauja iš vakarų slavų skolintos leksikos duomenys: skolinių iš lenkų kalbos žinoma tik nuo XIV a. pab. (p. 31). Kultūrų ryšiai taip pat remia nuomonę, kad pirmieji artimi lietuvių kontaktai buvę su gudais, o ne lenkais. Nuo seno egzistavusių Rytų kilmės krikščioniškų vardų idėją tvirtina ir Zinkevičiaus akcentuojamas dalykas, kad „praityje nėra buvę masinio svetimtaučių žmonių lietuvejimo“ (p. 17). Tačiau problema – tikslus krikščioniškos kilmės vardų iš Rytų skolinimosi laikas – išlieka. Nėra aišku, kada tiksliai su Rytų kilmės krikščioniškais vardais sietinos formos pateko į lietuvių kalbą, nes šio laiko vardų negalima patikrinti trūkstamais ikikrikščioniško laikotarpio istorijos dokumentais. Dėl medžiagos stokos lieka tik pasitikėti autoriaus istorinės gramatikos žiniomis.

Dar pastebėtina, kad Zinkevičiaus knygoje Rytų krikščionybė analizuojama remiantis tik dažniausiai Lietuvoje paplitusiais hebrajiškos, graikiškos, lotyniškos kilmės vardais (išskyrus slavų *Vladimiras*). Todėl kyla klausimas, koks yra gerokai retesnių kitų krikščioniškų – slaviškų ir germaniškų – vardų atėjimo į Lietuvą kelias? Ar tikrai tuos krikščioniškus vardus esame gavę vėliau už minėtų trijų grupių vardus? Atsakymo būtent į šį klausimą skaitytojui trūksta.

Zinkevičiaus knyga turi aišką struktūrą: dėstomąją dalį (tiriamus krikščioniškos kilmės onimus) rėmina iš slavų kalbų skolintų apeliatyvų kilmės aptarimas bei istorijos žinios apie baltų ir slavų santykius. Knygoje onimai analizuojami pamorfemiui, kaip ir mokslininko straipsniuose bei Lietuvių antroponimikoje. Dėstomojoje dalyje iš Rytų gauti krikščioniški vardai ir iš jų atsiradę asmenvardžiai grupuojami pagal jų fonetines ir morfologines ypatybes, palyginimui teikiant ir asmenvardžių, vėliau gautų iš Vakarų. Pirma atskiriami iš Rytų atėję lietuvių onimai: a) turintys fonetines ypatybes, būdingas Bizantijos graikų kalbai (pvz.: *Kvēdaras, Venys, Vosylus, Ziņkus*, p. 18–24); b) išlaikę graikų kalbos garsus tais atvejais, kai kitos kalbos juos pakeitusios (pvz.: *Ambrāsas, Kirylus, Sidaras, Sōkas*, p. 24–26); c) atsiradę iš specifinių formų, būdingų tik rytų asmenvardžiams (pvz.: *Laurynas, Seņkus, Simonas*,

p. 26–30); d) kurių rytų slaviška kilmė matyti iš tarimo rytų aukštaičių tarmėje (pvz.: *Uñdrius, Untānas*, p. 30–32).

Autorius atskiria ir kitą sluoksnį onimų, kuriuose Rytų ir Vakarų krikščionybės bangų elementai yra sumišę (p. 32–39). Tokiais atvejais susekti tiriamų faktų šaltinį Zinkevičiui padeda vardų trumpiniai ir liaudies perdirbiniai: pvz., iš avd. *Aleksāndras* kildintini avd. *Aleksiėjus, Alėsius* į Lietuvą yra atėję iš Rytų, o avd. *Ališius* – iš Vakarų, nes tokie vardų variantai yra žinomi tik minimuose kraštuose. Krikščioniškus vardus, turimus ne tik rytų slavų, bet ir lenkų, Zinkevičius greičiau orientuoja į Rytus (p. 40–42), nes lenkų vardai neturi specifinių šios kalbos elementų ir yra paplitę tik Rytų Lenkijoje. Būtent avd. *Glėbas, Kuzmà, Mālakas* ir kt. autorius laiko rytų slavų kilmės, kadangi šie vardai ir lenkų kalboje greičiausiai yra tiesioginiai skoliniai iš rytų slavų. Paisoma ekstralingvistikos: remiantis tuo, kad kai kurie vardai ar jų variantai Vakarams nėra būdingi (pvz.: *Audiėjus, Čereškà, Dasys, Karitōnas, Triponas*), manoma juos atėjus greičiausiai iš Rytų (p. 42t.). Atskirai aptariami ir Lietuvoje menkai išlikę iš Rytų perimti moterų vardai (p. 43tt.). Taigi pagal fonetiką, morfologiją ir ekstralingvistiką onimai skiriami į kelias grupes. Gal dėl kurio nors vardo patekimo į Lietuvą laiko kalbininkai dar ginčysis, tačiau teigtina, kad Zinkevičiaus knygoje pateikta įtikinama sistema, leidžianti autoriumi neabejoti. Kai kurie slavų kalbų vardyno dalykai atrodo painūs, nes ir Lietuvos rytuose, ir vakaruose gyvenę slavai vartojo ir tokių pačių krikščioniškos kilmės vardų, kartais turinčių sutampančių variantų. Ši priešzastis sunkina minėto sluoksnio onimų analizę.

Aptariama knyga yra svarbi ir metodologiškai. Turint omenyje pavardžių raidos procesus, ypač baltiškos kilmės priesagų keitimą slaviškomis (žr. *Maciejauskienė* 1991, 180–197; 1993, 82–86; 1996, 60–70)⁵, krikščioniškos kilmės pavardžių, turinčių slaviškos kilmės priesagas,

⁵ Minėti darbai nurodyti dėl juose pateiktų atvejų, kai baltiškos priesagos keičiamos slaviškomis ar slaviškos priesagos pridedamos prie priesagos neturinčio pavardės kamieno.

kildinti iš slaviškų tokios pačios šaknies ir priesagos pavardžių (dažniausiai baltarusių ir lenkų) negalima. Antai pavardę *Daškėvičius Vanagąs* (1974, 130) laiko tiesiogiai skolinta iš slavų, tuo tarpu *Zinkevičius* (p. 40) ją sieja su kalboje egzistuojančiu iš rytų slavų gautu vardu *Dóvydo* ar *Dāsijaus* liaudiniu variantu *Дашко*. Taip Zinkevičius pritaria *Maciejauskienės* (1991, 181) abejonei, kad pavardžių, turinčių slaviškas priesagas *-avičius, -evičius* ir kilusių iš įvairių krikšto vardų formų, yra tiek daug, „kad netgi kyla abejonių dėl tokio gausaus skolinimo galimybės“. Čia minėtina ir skirtingų kalbų pavardžių gretinimo problema LPŽ: plg. pvd. *Astasėvičius* (LPŽ I 128), *Ivanāvičius* (LPŽ I 776), *Ivaškėvičius* (LPŽ I 777), *Sidarāvičius* (LPŽ II 709) ir kt., šalia kurių žodyne nurodomi tokias pačias formas turintys baltarusių ir lenkų kalbų asmenvardžiai⁶. Zinkevičius akcentuoja kitokią mintį: pavardės, nors ir turinčios su slavų kalbų pavardėmis sutampančias šaknis ir priesagas, nėra skolintos nei iš baltarusių (Rytų), nei juo labiau iš lenkų (Vakarų) kalbų, o slaviškos kilmės priesagas yra gavusios Lietuvoje. Todėl tokios pavardės, kaip lie. *Sidarāvičius* ir le. *Sydorowicz*, yra atsiradusios atskirose kalbose kaip paralelūs, bet skirtingi onimų raidos reiškiniai. Šiuo požiūriu Zinkevičius diskutuoja ir su Dumčiumi, maniusiu, kad minėtos kilmės pavardės į Lietuvą „galėjo ateiti su slavų vardų nešiotojais“ (*Dumčius* 1958, 130).

Perskaičius knygą norisi įsiterpti į Zinkevičiaus ir Maciejauskienės diskusiją dėl lietuviškos ir nelietuviškos kilmės pavardžių skyrimo. Taip diferencijuoti pavardes pagal kilmę remdamasi Vanagu rekomenduoja *Maciejauskienė* (1997, 108; 2003, 34), pati taikanti šią klasifikaciją (1993, 59–65). Tačiau Zinkevičius teigia⁷, kad toks skyrimas yra sąlyginis, nes skirstymo kriterijai nėra objektyvūs (p. 17). Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad Maciejauskienės požiūris teisingas: jei

⁶ Apie įvairios kilmės pavardžių gretinimą LPŽ yra rašęs ir *Zinkevičius* (1988, 97tt., 102) LPŽ I recenzijoje.

⁷ Nors *Maciejauskienė* (1997, 106–109) tokią *Zinkevičiaus* (1988, 95t.) poziciją, išsakytą LPŽ I recenzijoje ir vėliau (žr. *Zinkevičius* 1994, 219), kritikuoja.

pamatas yra lietuviškos kilmės žodis, pavardė yra savos kilmės, jeigu ne – svetimos. Vis dėlto pavardžių klasifikacijos problemų, rodos, atsiranda susidūrus su senų sluoksnių apeliatyviniais skoliniais. Svarstyтина, kokiomis laikytinos pavardės, kildintinos iš šių apeliatyvų. Pavyzdžiui, kokios kilmės – savos ar svetimos – yra pavardės *Kryžius*, *Pipiras*, sietinos su lie. *krỹzius* (LPŽ I 1086)⁸, *pipiras* (LPŽ II 461)⁹. Jei šias pavardes laikome lietuviškos kilmės (kaip LPŽ), tai neaišku, kuo skiriasi iš vėlesnių skolinių (kaip nurodo LPŽ autoriai) *burōkas*, *kopūstas* atsiradusios pavardės *Burōkas* (LPŽ I 359–360)¹⁰, *Kopūstas* (LPŽ I 1049–1050), kurioms suponuojama dar ir nelietuviška kilmė. Taip pat, kaip traktuoti pavardes, atsiradusias iš apeliatyvų, kurie yra vediniai iš dar senesnių skolinių? Pavyzdžiui, kokios kilmės yra pvd. *Laivys*, siejama su lie. *laivys* ‘kas laiviuoja’ (LPŽ II 17), kildintinu iš lie. *laivas*? Ar tikrai ši pavardė yra lietuviškos kilmės? Juk visi apeliatyvai *burōkas*, *laivas*, *kopūstas*, *krỹzius*, *pipiras* yra įvairūs skoliniai – genetiškai nesavi lietuvių kalbos žodžiai. Spraudžiant pavardes į *sava–svetima* schemą prieitina išvada, kad iš minėtų žodžių atsiradusios pavardės negali būti lietuviškos kilmės.

Ne išėitis iš šios padėties Maciejauskienė (1997, 106; 2003, 34) siūlomos dvi papildomos klasifikacinės pavardžių grupės, t. y. a) „asmenvardžiai, kurių kilmė, be kitokios, gali būti ir lietuviška“ ir b) „neaiškios kilmės asmenvardžiai“, nes diskutuojama ne dėl pavardžių priskyrimo vienai ar kitai kilmės grupei ar onimų (ne)aiškumo, o dėl pamatinių apeliatyvų traktavimo (minėtų pavardžių kilmė yra aiški). Iš Maciejauskienė (1993, 59–65) studijos, kurioje pritaikyta siūlomoji schema, taip pat matyti panaši diferenciacijos problema: antai avd. *Bajoras*, sietinas su lie. skoliniu *bajōras*, priskiriamas prie lietuviškos kilmės asmenvardžių grupės (žr. Maciejauskienė 1993, 63), o avd. *Waytanis*, sietinas su lie. skoliniu *vaĩtas*, pri-

skiriamas prie nelietuviškos kilmės asmenvardžių (žr. Maciejauskienė 1993, 62)¹¹.

Minėtoji klasifikacijos problema tampa dar akivaizdesnė perskaičius Zinkevičiaus knygą, kadangi chronologiškai diferencijuojant krikščioniškus vardus atsiranda galimybių kitaip vertinti ir krikščioniškos kilmės pavardes. Zinkevičiaus nuomone, tokių pavardžių, kaip *Artimavičius*, *Astapavičius*, *Kvėdaras*, *Vosylius* ir kt., pamatai Lietuvą yra pasiekę dar iki oficialaus krikšto; kaip ir slavų skoliniai *krikštas*, *bažnyčia*, *Kalėdos*, *Vėlykos* ar minėtas *pipiras* (dėl jų žr. Zinkevičius 2005, 242–246), ankstesni nei *kopūstas*, *burōkas* ir kt.¹² Šie faktai irgi remia mintį, kad lietuviškos kilmės asmenvardžiams negalima priskirti su ankstyvais skoliniais sietinų pavardžių, nes pripažįstama, kad iš to paties laikotarpio skolinių atsiradusios krikščioniškos kilmės pavardės pagal kilmę nėra savos, nors jų pamatai ir yra ankstesni už kitų krikščioniškos kilmės pavardžių, siejamų su asmenvardžiais, atėjusiais iš Vakarų.

Turint prieš akis šiuos faktus vargu ar pavardžių klasifikacija į *savas–svetimas* pagal pamatinių žodžių kilmę yra logiška. Aptarti oniminės ir apeliatyvinės kilmės pavardžių pamatai yra sena lietuvių leksika, net ankstesnė už kai kuriuos vedinius iš veldinių. Kita vertus, genetiškai žiūrint į pavardžių pamatą skirtingose tokios klasifikacijos grupėse atsiduria, pvz., pavardės *Kubilius* ir *Rāčius*. Todėl Zinkevičius turbūt yra teisus teigdamas, kad aptartoji klasifikacija yra sąlygiška. Juk atskirti svetimus, nors ir senus žodžius yra ne onomastikos, bet etimologijos mokslo reikalas. Klasifikuojamas pavardes, rodos, svarbiau diferencijuoti pagal jų pamato pobūdį, t. y. skirti asmenvardinės ar apeliatyvinės kilmės pavardes – būtent toks kelias įžvelgtinas iš Zinkevičiaus darbų. Visai pakanka

¹¹ Beje, asmenvardžiai minimame darbe su apeliatyvais nesiejami, sąsajos pateiktos mano (*D. S.*), o dėl skolinių žr. Skardžius 1998, 95, 289.

¹² Žr. šiame kontekste į Vanago (1982, 71) teiginį „lietuviškomis tinka laikyti ir tas pavardes, kurios su lietuviškomis priesagomis, daugiausia tėvavardinėmis, yra sudarytos iš kitų nelietuviškos kilmės asmenvardžių, dažniausiai – iš krikščioniškų vardų“.

⁸ Keistokai atrodo žodyno autorių palyginimui nurodyti slavų kalbų asmenvardžiai le. *Kryž*, bru. *Крыж*, taip pat sąsajos su lie. pvd. *Krizaitis*.

⁹ Greičiausiai atsiradusios ne iš tiesioginės, bet perkeltinės žodžio reikšmės (*D. S.* pastaba).

¹⁰ LPŽ autoriai teigia, kad gali būti skolinta ir pati pavardė.

į apeliatyvinės kilmės pavardes žiūrėti kaip į išsaugojusias, perėmusias jų radimosi laikotarpiu kalboje funkcionavusią leksiką (plg. Zinkevičius 1977, 118). Toliau šioje grupėje onimus būtų galima diferencijuoti pagal pamatinių apeliatyvų chronologinius sluoksnius ir taip gretinti su kitos grupės – asmenvardinės kilmės – pavardėmis. Tada klasifikacija būtų nuoseklesnė: su pavardėmis, kildinamomis iš senų apeliatyvinių veldinių, koreliuotų pavardės, atsiradusios iš dvikamienių asmenvardžių ir jų trumpinių; tuo tarpu su pavardėmis, kildinamomis iš senų slavų skolinių, koreliuotų pavardės, atsiradusios iš krikščioniškų vardų, atėjusių su Rytų krikščionybės banga į Lietuvą. Skirstant pavardes pagal kilmę taip pat, rodos, svarbu apsvarstyti kriterijus, pagal kuriuos jas galima laikyti skolintomis su visu formantu, bet ne susiformavusiomis lietuvių kalboje. Dar apmąstyti ir požiūris į verstines pavardes.

Onomastika besidominčiam skaitytojui knyga vertinga dėl joje aprašyto tautiško ir krikščioniško vardyno mišimo – pateikta pavyzdžių, kaip krikščioniški vardai veikė mūsų dvikamienių asmenvardžių sistemą. Antai pavardėse užfiksuoti asmenvardžiai *Jūr-tautas* (LPŽ I 782), *Mitì-gaila* (LPŽ II 259), *Sim-boras* (LPŽ II 715), *Zin-gáila* (LPŽ II 1293) yra sudaryti iš dviejų komponentų, kurių pirmieji sietini su krikščioniškų vardų trumpiniais, plg. avd. *Jūras* (→ *Jūrgis*), *Mitas*, **Mitis* (→ *Motiėjus*), *Simas* (→ *Šimonas*), *Zinas*, *Ziņkus* (→ *Zēnonas*). Taip paaiškinama šių asmenvardžių pirmųjų kamienų kilmė, buvusi problemiška LPŽ autoriams. Pagal tą patį principą pvd. *Jarmantovičius*, LPŽ (I 810) autorių palikta be komentarų, kildinama iš asmenvardžio, kurio pirmasis kamienas siejamas su krikščioniško vardo trumpiniu *Jāras* (→ *Jārmala*) ir antrojo kamieno *mant-*, būdingo dvikamieniams asmenvardžiams. Knygoje (p. 47) paaiškinta *Saliui* (1983, 282, 284) neaiškių dvikamienių vardų *Ván-giras*, *Vám-butás*, *Vos-gáila* pirmųjų dėmenų *van-/vam-*, *vos-* kilmė. Šie dėmenys sietini su krikščioniškais vardais, plg. lie. *Van(áuskas)* → *Ваня* → *Иван* ‘Jonas’, ir lie. *Vos(ỹs)* → *Вась* → *Василий* ‘Vosylis’. Zinkevičius kitaip nei LPŽ autoriai interpretuoja ir pavardėse užfiksuotų asmenvardžių *Kam-baras*

(LPŽ I 903), *Ūl-vydas* (LPŽ II 1102), *Vas-gilà* (LPŽ II 1171) pirmuosius kamienus – sieja su krikščioniškų vardų trumpiniais, plg. avd. *Kāmas* (→ *Хома*, *Фома* ‘Tamošius’), *Ulys* (→ *Ulijōnas*), *Vāškas* (→ *Ivōnas* ‘Jonas’). Visi šie Zinkevičiaus pateikti vardų aiškinimai yra svarbūs lietuvių dvikamienių asmenvardžių raidai aprašyti.

Pirmojo kamieno pozicijoje atsiduriantys krikščioniškų vardų trumpiniai aiškiai rodo, kaip lietuviai sudarydavo naujus dvikamienius vardus. Įtraukimas į dvikamienių vardų sistemą krikščioniškų vardų trumpinių liudija, kad jų patekimo į lietuvių kalbą metu ryšiai tarp dvikamienių asmenvardžių kamienų jau buvo nutrūkę, tad sistema buvo atvira įvairiems pokyčiams. To meto dvikamieniai vardai atsinaujindavo patys iš savęs: formuojantis naujam vardui pirmojo kamieno vietą galėjo užimti ir kito dvikamienio asmenvardžio trumpinys, dedamas prie jau žinomo kamieno. Minčių, kad vienu dvikamienių asmenvardžių trumpiniai gali būti kitų dvikamienių asmenvardžių pirmaisiais kamienais, yra išsakęs ir Bronys S a v u k y n a s (2003, 50; 2004, 48). Tai gi pirmiausia taip buvo sudaromi vien tik iš baltiškos kilmės kamienų sudaryti dvikamieniai vardai, kurių pirmojo kamieno vietą užėmė iš kitų dvikamienių asmenvardžių atsiradę trumpiniai. Toks reiškinys nėra išskirtinis: taip atsiradusių dvikamienių antroponimų pasitaiko ir kitose ide. kalbose, pvz., pietų slavų (žr. R o s p o n d 1965, 18).

Tolesnis dvikamienių vardų, kuriuos ir aprašė Zinkevičius, atnaujinimo kelias – vietoj dvikamienio vardo trumpinio pirmojo kamieno pozicijoje dedami krikščioniškų vardų trumpiniai. Dar tolesnė šio proceso raida lietuvių kalboje – naujosios dūrinių kilmės pavardės, atsiradusios iš sudurtinių asmenvardžių, kurių pirmasis kamienas yra krikščioniškos kilmės trumpasis vardas, o antrasis – apeliatyvas, plg. *Viktažentis* (dėl pvd. žr. M a c i e j a u s k i e n ė 1973, 180); arba pavardės, atsiradusios iš sudurtinių asmenvardžių, kurių abu kamieniai yra krikščioniškos kilmės, plg. *Micpovilis* (dėl pvd. žr. M a c i e j a u s k i e n ė 1973, 180). Teoriškai pirmuoju senųjų¹³

¹³ Čia senaisiais dvikamieniais vardais laikomi iš baltiškos kilmės kamienų susiformavę asmenvardžiai.

ar naujųjų dvikamienių vardų kamieniu galėjo būti bet koks ilgesnio (dvikamienio ar krikščioniško) vardo trumpinys. Tendencija keisti pirmąjį dvikamienio vardo kamieną kito vardo trumpiniu, o vėliau pagal šį modelį durstyti kitus vardus rodo, kad toks reiškinys buvo itin būdingas ir natūralus sustabarėjusiai lietuvių kalbos dvikamienių asmenvardžių sistemai, jeigu tokie asmenvardžiai išliko nuo jų formavimosi laikų ir net perėjo į pavardes. Taigi iš Rytų į Lietuvą atėję krikščioniškos kilmės vardai buvo įtraukti į dvikamienių asmenvardžių sistemą, tapo jų dalimi ir skatino darytis naujų dvikamienių dūrinių, kurių vienas kamienas buvo krikščioniškos kilmės vardų trumpinys, o kitas – apeliatyvas ar krikščioniškos kilmės asmenvardis.

Zinkevičius nurodo ir priešingų atvejų, kai tautinis vardynas yra veikęs krikščioniškus vardus: pvz., jo nuomone, dėl panašių dvikamienių asmenvardžių įtakos iš krikščioniškų vardų *Klémentas*, *Žigmantas* atsirado avd. *Klymantas* (p. 23), *Žigmantas* (p. 46). Pagrindinės šio pokyčio priežastys esančios krikščioniškų vardų šaknies sutapimas su vienu dvikamienių asmenvardžių dėmeniu arba abiejų dėmenų panašumas. Tokiam dėmenų panašumui knygoje skirta nemažai dėmesio. Zinkevičius teigia, kad vienkamieniai asmenvardžiai su dėmenimis *al-* (lie. *Ālis* – p. 34), *kirk-* (lie. *Kirka* – p. 25), *min-* (lie. *Minas* – p. 43), *svir-* (lie. *Svir-ūžis*¹⁴ – p. 43) gali būti siejami ne tik su krikščioniškų, bet ir su dvikamienių vardų trumpiniais. Tokiu požiūriu Zinkevičius skiriasi nuo LPŽ autorių, pripažįstančių iš minėtų dėmenų tik *min-* sąsajas su dvikamieniais vardais. Zinkevičius taip pat akcentuoja, kad vienkamieniai vardai su dėmenimis *gur-* (lie. *Gūras* – p. 42), *kupr-* (lie. *Kupr-aitis* – 25 p.), *lies-* (lie. *Liėsius* – p. 33), *pilk-* (lie. *Pilka* – p. 39) gali būti gretinami ne tik su apeliatyvais, bet ir su krikščioniškų vardų trumpiniais. Matant šiuos panašumus galbūt manytina, kad dėl kalboje jau egzistuojančių panašių trumpinių ir apeliatyvų minėti svetimos kilmės krikščioniški vardai buvo lengviau suvokti ir įtraukti į lietuvių kalbos sistemą.

¹⁴ Yra nurodytos ir asmenvardžio sąsajos su lie. *sveřti*.

Kitas svarbus knygos akcentas yra dėmesys hidronimams ir oikonimams, atsiradusiems iš Rytų kilmės krikščioniškų vardų. Oikonimai, sietini su iš Rytų atėjusiais krikščioniškais vardais, lietuvių toponimikos literatūroje paprastai yra priskiriami prie atsiradusiųjų iš krikščioniškos kilmės asmenvardžių (žr. Razmukaitė 1999, 177–189). Kitaip yra su hidronimais. Zinkevičius teikia naujas asmenvardines kai kurių hidronimų etimologijas – visai priešingas siūlytoms Vanago, pvz: *Kirka* up. siejama su r. sl. avd. *Kupko* → *Kupuon* (p. 25), tuo tarpu Vanagas (1981, 157) kildina iš lie. *kirka* ‘žuvėdra, kirlė’; *Paš-upis* up. – su r. sl. avd. *Пауа* (p. 28–29), o Vanagas (1981, 249) šį upėvardį aiškina kaip perdirbinį iš lie. *pašūopis* ‘ežero pakrantės liulanti velėna’, *pašūopė* ‘pašiūrė’; *Vaškūtė* up. – su r. sl. avd. *Вауко* (p. 27), o Vanagas (1981, 368) kildina iš lie. *vāškas*, la. *vasks*; *Venys* up., *Veniai* ež. – su r. sl. avd. *Венедикт*, *Венямин* palikimu (p. 19), tuo tarpu Vanagas (1981, 372), sekdamas Būga, šį upėvardį sieja su lie. *vėnteris* ‘tinklas etc.’ < **ven(t)-* ‘lenkti, linkti’ ir kt. Zinkevičius paaiškina ir sudurtinio hidronimo *Prātvalkas* up. pirmojo dėmens, neaiškaus Vanagu (1981, 265) kilme, susiedamas jį su rytų slavų avd. *Протас* → *Протасу* (p. 26). Tokių su krikščioniškais vardais sietinų hidronimų atsiradimą Zinkevičius aiškina vandens objektų įsameninimu, būdingu žmonėms gamtmeldžiams (p. 48). Minėtos ir kitos naujos siūlomos hidronimų etimologijos yra svarbios, nes, pirmiausia, vėl į aktyvų tyrimų lauką įtraukia lietuvių hidronimus, kurių analizė po Vanago mirties buvo sustojusi. Antra, Zinkevičiaus knyga provokuoja mąstyti, kad hidronimų, sietinų su iš Rytų atėjusiais asmenvardžiais, yra gerokai daugiau nei jų nurodo Vanagas. Siūlomos naujos hidronimų etimologijos dera prie visos Rytų vardyno tyrėjo sistemos: kadangi daugiau yra šios kilmės asmenvardžių, tai daugiau turėtų būti ir hidronimų. Žinoma, turint omenyje, kad hidronimai yra senas vardyno sluoksnius, gali pasitaikyti tokių atvejų, kai koks nors ežero ar upės vardas yra perdirbtas dėl liaudies etimologijos pagal kalboje jau funkcionuojantį vardą. Būtent dėl šio fakto Zinkevičiaus siūlomų hidronimų etimologijas reikėtų patikrinti (jeigu tik įmano-

ma) tiriant kiekvieną vandenvardį atskirai: žiūr-rint užrašymus dokumentuose, vartant istorijos šaltinius. Tačiau struktūriškai tokie siejimai at-rodo įmanomi ir pagrįsti.

Zinkevičiaus ištirti vardų skolinimo šaltiniai praplečia mūsų žinias apie baltų ir slavų (šiuo atveju gudų) santykius, tikslina tų santykių chro-nologines ribas ir teikia duomenų apie Lietu-vos krikštą. Iš mokslininko darbo matyti, kad tiriant senuosius kalbų ir kultūrų ryšius yra svar-būs visi buvusių kontaktų liudytojai: ne tik rašy-tiniai šaltiniai, archeologijos duomenys, istori-jos faktai, kalboje išlikę skoliniai, bet ir tikrinės leksikos duomenys. Naujai pažvelgus į lietuvių vardyno faktus atsiranda ir naujų galimybių ver-tinti baltų ir rytų slavų santykius. Mokslininko atliktas onimų tyrimas pagrįstai remia nuomo-nę, kad minėtų tautų bendravimo būta intensy-vaus, o kai kurie lietuviai pirma buvo krikštyti Rytų Bažnyčios apeigomis (p. 18). Tyrėjas įtiki-no, kad Rytų krikščionybės palikti pėdsakai ape-liatyvinėje leksikoje veda tikrinės leksikos link, kuri to laiko relikto turi išlaikiusi dar daugiau.

Reziumuojant konstatuotina, kad Zinkevi-čius tikriniais žodžiams tirti siūlo įprastą ben-drinei leksikai taikomą analizės kelią: kreipiant dėmesį į tautų istoriją pirmiausia išanalizuoti savos kalbos sistemos onimų ir apeliatyvų ry-šius, o tik vėliau ieškoti sąsajų su svetimų kalbų apeliatyvais ir onimais. Knygoje svarbi ir skir-tingos kilmės vardų mišimo idėja. Ja remiantis iš krikščioniškų asmenvardžių ryšių su kitais oni-mų sluoksniais galima išgliaudyti dar nežinomų faktų ir apie pačius tuos vardyno sluoksnius. Mokslininko atskirti iš Rytų atėję krikščioniški vardai pavardžių tyrėjams padės tiksliau skai-dyti ir chronologizuoti su krikščioniškais vardais siejamus skirtingų klasių onimus, pravers mąs-tant apie pavardžių klasifikaciją pagal kilmę.

LITERATŪRA

Būga K., 1961, Rinktiniai raštai, III, Vil-nius.

Dumčius J., 1958, Antikiniai tikriniai vardai lietuvių kalboje (disertacijos rankraštis), Vilnius.

Kuzavinis K., B. Savukynas, 2005, Lietuvių vardų kilmės žodynas, Vilnius.

LPŽ – Lietuvių pavardžių žodynas, I, II, Vil-nius, 1985, 1989.

Maciejauskienė V., 1973, Naujosios dvikamienės lietuvių pavardės su asmenvardi-niu sandu, – Lietuvos TSR MA darbai, A seri-ja, I (42), 177–181.

Maciejauskienė V., 1991, Lietuvių pa-vardžių susidarymas, Vilnius.

Maciejauskienė V., 1993, Kriaunų pa-rapijos XVII–XVIII a. asmenvardžiai, – LKK XXXII 34–99.

Maciejauskienė V., 1996, Dėl lietuvių pavardžių su priesagomis *-avičius*, *-evičius* ver-tinimo, – LKK XXXVI 60–70.

Maciejauskienė V., 1997, Dėl lietuvių pavardžių (asmenvardžių) klasifikavimo, – Blt XXXII (1) 101–109.

Maciejauskienė V., 2003, Dėl lietuvių pavardžių tyrimo struktūros ir kilmės požiū-riu, – Žmogus ir žodis, I (5), 30–36.

Razmukaitė M., 1999, Priesaginiai oi-konimai iš asmenvardžių ir apeliatyvinių asme-nų pavadinimų, – ALL XLI 159–200.

Rospond 1965 – С. Роспонд, Структура и классификация древневосточнославянских антропонимов (имена), – Вопросы языкозна-ния, III, 3–21.

Saļys A., Rinktiniai raštai, II, 1983, Roma.

Savukynas B., 2003, Priebalsiniai afik-sai dvikamienių asmenvardžių deverbaliniuose sanduose, – Tarptautinė Kazimieros Būgos kon-ferencija: etimologija ir onomastika. Programa ir pranešimų tezės, 2003 m. spalio 24 d., Vil-nius, 50.

Savukynas B., 2004, Dvikamienių as-menvardžių trumpinių dūriniai, – Tarptautinė Aleksandro Vanago konferencija „Baltų ono-mastikos tyrimai“. Pranešimų tezės, 2004 m. lapkričio 11–12 d., Vilnius, 48.

Skardžius P., 1998, Rinktiniai raštai, IV, Vilnius.

Vanagas A., 1974, Mūsų pavardės, I. Pa-vardės iš hebrajiškos kilmės vardų, – Žodžiai ir žmonės, Vilnius, 82–152.

Vanagas A., 1977, Mūsų pavardės, II. Pa-vardės iš graikiškos kilmės vardų, – Žmonės ir kalba, Vilnius, 48–92.

Vanagas A., 1980, Mūsų pavardės, III. Pavardės iš lotyniškos kilmės vardų, – Kalba ir mintis, Vilnius, 52–95.

Vanagas A., 1981, Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, Vilnius.

Vanagas A., 1982, Mūsų vardai ir pavardės, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1977, Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1980, К истории литовских личных имен восточнославянского происхождения, – Балто–славянские этноязыковые контакты, Москва, 151–156.

Zinkevičius Z., 1981, К истории литовской христианской терминологии восточнославянского происхождения, – Балто–славянские исследования 1980, Москва, 131–139.

Zinkevičius Z., 1988, [rec.] V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, A. Vanagas, Lietuvių pavardžių žodynas: A–K, – Blt XXIV (1) 94–105.

Zinkevičius Z., 1994, [rec.] Lietuvių kalbotyros klausimai, XXXII: Baltų onomastikos tyrinėjimai, – Blt XXIX (2) 217–220.

Zinkevičius Z., 2005, Lietuvių tautos kilmė, Vilnius.

Daiva Sinkevičiūtė

Vidas Garliauskas, **Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga**, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, 174 p.

Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje pastebimas suintensyvėjęs bažnytinių archyvų, ypač krikšto ir santuokos metrikų knygų, tekstologinis ir lingvistinis tyrinėjimas. Pradžią lingvistiniam tyrinėjimui dar aštuntajame XX a. dešimtmetyje nepalankiomis sovietmečio sąlygomis davė Z. Zinkevičiaus studija „Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje“ (Vilnius, 1977), kurioje visapusiškai išanalizuoti Vilniaus šv. Jono bažnyčios 1602–1615 m. santuokos ir 1611–1616 m. krikšto metrikų asmenvardžiai ir paliestos kai kurios bendrojo pobūdžio antroponimikos problemos. Vėliau prof. Zinkevi-

čiaus vadovaujama Meilutė Ramonienė aprašė 1795 m. Žemaičių vyskupijos 104-se parapijose bei 24 filijose krikštytų asmenų registracijos suvestinės knygos („сводная книга“) pavardes. Tas darbas, parašytas rusų kalba, 1987 m. buvo argintas kaip kandidatinė (resp. daktaro) disertacija, bet, deja, neišspausdintas (paskelbtas tik jo autoreferatas – М. Рамонене, Литовские фамилии конца XVIII в. Автореферат диссертации кандидата филологических наук, Вильнюс, 1987). 1991 m. išleistoje išsamioje apibendrinamojo pobūdžio Vitalijos Maciejauskienės studijoje „Lietuvių pavardžių susidarymas. XIII–XVIII a.“ operuojama 1685–1731 m. Daugailių parapijos, 1740–1760 m. Linkmenų parapijos, 1678–1693 m. Užpalių parapijos ir 1652–1672 m. Videniškių parapijos krikšto metrikų knygų antroponimikos duomenimis. 1993 m. „Lietuvių kalbotyros klausimų“ 36-me tome tos pat autorės detaliai išanalizuoti dar dviejų Kriaunų parapijos bažnytinių knygų (pirmosios jungtinės 1678–1691 m. krikšto bei 1679–1693 m. santuokos metrikų knygos ir antrosios jungtinės 1691–1719 m. krikšto bei 1696–1719 m. santuokos metrikų knygos) asmenvardžiai¹. 2001 m. Vido Garliausko paskelbti su plačiais komentarais „Lietuviški Šiaurės bažnyčios įrašai 1719–1738 metų santuokų metrikuose“². 2003 m. išspausdintas Jono Palionio darbas „XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai“, kuriame pagnarinėta tos parapijos 1658–1688 m. santuokos metrikų ir 1659–1672 m. krikšto metrikų knygų onomastika. O štai visai neseniai pasirodė bene naujausias stambesnis kalbamosios rūšies minėto V. Garliausko tyrinėjimas „XVII a. Molėtų bažnyčios krikšto ir santuokos metrikų knyga“.

Recenzuojamasis V. Garliausko darbas skiriasi nuo ankstesniųjų tuo, kad jame pateiktas visas, ištisinis metrikų knygos tekstas, nesiribota vien tik asmenvardžių ir vietovardžių išskėlimu. Autoriaus laužtiniuose skliaustuose atstatomi ir lotyniškieji teksto trumpiniai, išskyrus metrikų NB (Nota bene) ir akto įrašymo datos abreviatūras (9ber, 10ber, 6ta ir pan.). Šitoks pateikimas, prisi-

¹ V. Maciejauskienė, Kriaunų parapijos XVII–XVIII a. asmenvardžiai, – LKK XXXII, 1993, 34–99.

² Archivum Lithuanicum, III, 2001, 213–250.